

Primož Trubar: PROTI ZIDAVI CERKVA

V dobi slovenskega protestantizma (1550 - 1595) in protireformacije (1595 - 1615) je evropska literatura sledila toku visoke in pozne renesanse. Vendar v 16. stoletju na naših tleh ni bilo nobenega odmeva niti renesanse niti humanizma.

Slovstvo slovenske reformacije se začne l. 1550, ko izideta prvi slovenski knjigi (Trubarjev Abecednik in Katekizem). Zadnja protestantska knjiga pa izide 1595. leta, s čimer se protestantsko slovstvo na Slovenskem konča.

Začetnik reformacije oz. protestantizma je bil Nемеc Martin Luther. Protestanti so nastopali proti razkošju cerkve, njenemu bogatenju na račun nevednih in praznovernih vernikov, proti papežu (kot posredniku med bogom in verniki), proti romanjem, odpustkom. Temeljna ideja protestantizma je, da mora vsak vernik sam najti pot do boga in stik z njim, torej mora sam spoznavati verske resnice. Posledica te zahteve je bilo prevajanje svetega pisma in drugih cerkvenih knjig v ljudske jezike, tudi v slovenščino.

Pomen protestantizma za Slovence je ogromen, saj sta bila v tem času utemeljena slovenski knjižni jezik in slovenska književnost, za oboje pa ima največ zaslug najpomembnejši slovenski protestantski pisec Primož Trubar (1508 -1586). Rodil se je na Račici blizu Turjaka v kmečko - obrtniški družini (njegov oče je bil mlinar in tesar). Študiral je za duhovnika, kasneje služboval v Zidanem Mostu, Laškem, Ljubljani in tudi po Evropi. Pridružil se je reformacijskemu gibanju, zato je moral velik del življenja prebiti v izgnanstvu, v glavnem na Nemškem, kjer je tudi umrl (Derendingen).

V Rothenbergu je leta 1550 nastalo njegovo prvo delo Katekizem (preproste razlage svetega pisma). Izdal ga je pod imenom Rodoljub Ilirski. Istega leta je izšel tudi Abecednik. Jezikovno je za osnovo vzel ljubljanski govor, opazne pa so tudi značilnosti dolenjskega narečja. Knjigi sta bili natisnjeni v gotici, vendar je Trubar kmalu ugotovil, da to ni primerna pisava za slovenščino, zato sta ponatisa pet let kasneje

pripravljena še v latinici. Knjigi pomenita utemeljitev slovenskega knjižnega jezika in književnosti.

Med ostalimi deli sta pomembni zlasti prevod svetega pisma nove zaveze in Cerkovna ordnunga.

Pomembni protestantski pisci so še:

- Sebastijan Krelj - Otročja biblija, uredil črkopis;
- Jurij Dalmatin - Biblija (1584), ki je kot edina knjiga ohranila protestantsko tradicijo slovenskega jezika;
- Adam Bohorič - Zimske urice (1584) - prva slovenska slovnica v latinščini; njena vrednost je zlasti v Predgovoru, kjer Bohorič z veliko ljubeznijo govori o Slovencih in tako budi narodno zavest.

V Berilu 1 je natisnjen odlomek Proti zidavi cerkva, ki je del obsežnejšega besedila knjige Ta prvi deli tega novega testamta iz leta 1557. Trubar obravnava dva primera katoliškega praznoverja, ki jima je bil sam priča in ki sta v temeljnem nasprotju s protestantsko doktrino, saj zavajata od prave pobožnosti k zunanjemu blišču. Ta je duhovščini koristen, zato ga podpira.

Prvi primer praznoverja pripoveduje o ženski, ki je trdila, da k njej vsako noč prihajata črno oblečena svetnika (sv. Sebastijan in sv. Rok) in terjata, da se na bližnjem hribu sezida nova cerkev, drugače jih bodo pestile hude naravne katastrofe. Ljudje so babnici verjeli, zgradili leseno kapelico in začeli z verskimi obredi. Ko so hoteli zidati pravo kamnito cerkev, je Trubarjev vikar zelo hitro ujel babnico na laži. Rekel ji je, da je samo hudič črno oblečen, pa se je hitro spomnila, da sta svetnika pravzaprav v belem.

Drugi primer govori o podobnem praznoverju v zvezi z gradnjo nunskega samostana. Vsi trije, ki se jim je prikazovala Devica Marija in zahtevala samostan, so nesrečno končali.

Na koncu Trubar pravi, da so bile skoraj vse cerkve zgrajene na tak način, korist pa imajo samo farji, škofi in nekateri gospodje.

V besedilu je mogoče opaziti Trubarjevo jezo, ko zavrača krivoverske pojave, zanimiv pa je plastičen in realističen jezik, s katerim se obrača k bralcem, čeprav v njem mrgoli slovničnih nedoslednosti in barbarizmov.

REFORMACIJA/PROTESTANTIZEM:

SVET IN CAS, V KATEREM JE ŽIVEL TRUBAR

Primož Trubar je bil človek 16. stoletja. Srečanje z njim je srečanje s 16. stoletjem, ki je stoletje slovenske reformacije in protestantizma in slovenskih kmečkih uporov.

V 16. stoletju so se začeli kazati znaki propadanja fevdalne družbe. Meščani so postali močnejši in so zahtevali več pravic, predvsem pa svobodno trgovino. Tudi kmetje-tlačani so se začeli boriti za svoje stare pravice. Tako je prišlo v tem stoletju do revolucionarnega izbruha - *kmečkih uporov*, toda meščansko gibanje proti fevdalcem se imenovalo *reformacija/protestantizem*. Protestanti so hoteli reformirati katoliško cerkev in so nastopili proti napakam v njej, a ker so imeli vse višje cerkvene službe fevdalci, je bil to izbruh proti fevdalcem.

Začetnik protestantizma je bil Nmec Martin Luther. Iz Nemčije so zanesli v naše kraje to gibanje potujoči trgovci in obrtniki, rudarji, študentje in vojaki. Najprej so se protestantizma oprijeli meščani, pozneje pa je vodstvo prevzelo plemstvo. Tudi kmetje so se ga v začetku oprijeli, ker so mislili, da jim prinaša svobodo; pozneje pa so se razočarani odvrnili od nove vere.

Za Slovence je bila reformacija važna. Protestanti so zahtevali, da naj vsakdo bere sveto pismo v svojem jeziku in da naj bo obreden jezik naroden. Tako smo Slovenci v tej dobi dobili prve knjige v slovenskem jeziku in s tem so bili postavljeni temelji slovenske verske in posvetne književnosti.

TRUBARJEV ŽIVLJENJEPIŠ

Primož Trubar je bil rojen leta 1508 v Rašici pri Velikih Laščah na Dolenjskem. Primožev oče Miha je bil po poklicu mlinar, tesar in cerkveni ključar. Bil je dokaj trden kmet, turjaški podložnik in s Turjačani v dobrih odnosih. Primožev oče je moral od Turjačana dobiti dovoljenje, da je Primož lahko šel v šolo. Tako je Primož z dvanajstimi leti odšel v šolo na Reko. Zakaj so ga poslali na Reko se pravzaprav ne ve, vendar naj bi ga oče poskušal spraviti v duhovski stan in tako bi Primož postal svoboden človek. Svoje šolanje je Trubar nadaljeval v Salzburgu v šentpetrski šoli, kjer se je

preživljal tudi s petjem. Med šolanjem se je zelo vestno seznanjal s takrat najnovejšim izumom, knjigo. Iz Salzburga se je preselil v Trst, kjer je delal pri Petru Bonomi.

V službi je bil kot zborovski pevec v škofijskem zboru, poleg tega pa je bil osebni strežnik škofa Petra Bonoma. Bonomo je bil za Trubarja približno enako kot Žiga Zois za slovensko razsvetljenstvo, vsestranski zavetnik in nevsiljivi navdihovalec. Bonomo je bil verjetno najsijajnejša osebnost naših krajev v tistih časih. Pri njem se je Trubar seznanjal s klasično literaturo grških in rimskih piscev, še posebno z Vergilom, vključeval se je v intelektualni krog tedanje renesanse - ljubil je življenje z vso strastnostjo renesančnega človeka in ljubil je tudi okolje. Trubar je postal humanist. Kot humanista ga je čisto posebej in zelo usodno usmeril v življenje Erazem Rotterdamski s svojimi znamenitimi spisi, zlasti s Parafrazami Svetega pisma. Trubar se je od njega učil ljubezni do Svetega pisma kot izvirnega izročila božje besede. Predvsem pa se je ogrel za Erazmovo osnovno idejo, da mora biti Sveto pismo dostopno vsakomur, zato ga je treba prevesti v narodne jezike. Trubar se je od njega naučil sovražiti vse, kar človeka ponižuje in ga zadržuje v nerazsvetljenosti. Zato je sovražil praznoverje, lahkovernost in neumnost.

Trubar je zapustil škofa Petra Bonoma leta 1527, in sicer zaradi tega, ker je odšel študirat na Dunaj. Da pa bi se počutil na Dunaju kot samostojen človek, mu je Bonomo istega leta dal v upravljanje župnijo v Loki pri Radečah. Vendar pa je moral študij predčasno pustiti, saj so vse šole na Dunaju zaprli zaradi napada Turkov. Trubar je poznal turško nevarnost, zato je hitro odšel z Dunaja in nazaj v Trst. Spotoma pa se je ustavil še doma v Rašici, ki jo je našel požgano. Dunaj je bil zanj pomemben tudi zato, ker se je tam prvič obširneje seznanil z luteranci in protestanti in spoznal načela protestantizma. Drugo pa je bilo to, da si je pridobil znanje, ki je v tistem času močno presegalo izobrazbo takratnega povprečnega duhovnika. Prav pa mu je prišlo tudi znanje latinščine, nemščine in italijanščine.

Ko se je vrnil nazaj v Trst, ga je Bonomo posvetil v duhovnika. Dobil je novo župnijo v Laškem, kjer je postal Bonomov vikar (pridigar), obdržal pa je tudi župnijo v Loki. V Laškem se mu je razodela vera na Slovenskem, ki jo je sicer poznal, a se z njo ni ukvarjal. Zato se je lotil verske preobnove oziroma pokristjanjenja Slovencev. Slovensko ljudstvo pa te njegove namene ni kaj dosti »obrajtal«. Tako se je preselil v Ljubljano in postal pridigar v stolnici.

V Ljubljani si je Trubar počasi našel zaveznike v kranjskem plemstvu, ki se je v svojem dvojnem sovraštvu (do cesarja in do papeža) z največjim veseljem oprijelo nove vere. Tako si je upal glasno pridigati, kar je med

ljudmi povzročilo mnogo razgovorov in razmišljanj, hkrati pa tudi proti napadov. Po nasvetu prijateljev je leta 1540 odšel iz Ljubljane nazaj v Trst k Bonomu.

Zdaj se je začelo drugo obdobje Trubarjevega življenja na dvoru Petra Bonoma v Trstu. Postal je škofov osebni tajnik in pa slovenski pridigar v neki cerkvi blizu Trsta. Poleg tega pa mu je Bonomo podaril še svojo nadarbino (cerkvena posest, od koder prihajajo veliki dohodki) Sv. Maksimilijana v Celju, od koder je Trubar dobival kar čedne dohodke. V tem času se je srečal s Švicarskimi reformatorji in pa začel razlagati Calvinove *Institutiones*. Ideje zbrane v tem delu je kasneje uporabil v *Cerkveni ordningi*.

Po Trstu je leta 1542 s podporo Petra Bonoma in hkrati ljubljanskega škofa Ivana Kacijanarja »ustoličen« za ljubljanskega kanonika. V tem času se je položaj protestantizma v Ljubljani močno okrepil. Kacijanar je postal Trubarjev ljubljanski Bonomo. Trubar je na prižnici ostro nastopil proti slabostim cerkve in tako postal izrazit protestantist, obenem pa se je dokončno uveljavil. Vendar je vkljub vsemu še zmeraj maševal in se držal celibata, ki sta ga še zmeraj najbolj ščitila pred sovražniki. Po Kacijanarjevi smrti je postal ljubljanski škof Urban Textor. Ta pa je udaril po

ljubljanskih protestantih in zavrl vir revolucionarnega gibanja v slovenskih deželah. Vlomiti je dal v Trubarjvo hišo in zaseči njegovo premoženje in ga na duhovnem sodišču izobčiti iz cerkve. Odvzeli so mu vse tri cerkvene službe in vse premoženje. Vendar Trubarja niso dobili, ker ga niso našli. Za tem dogodkom je leta 1548 zbežal v Nemčijo.

Marca 1548 je Trubar prišel v Nürnberg, kjer so v tistem času delovali največji nemški kulturniki tistega časa. Zatekel se je k Luthrovemu prijatelju in učencu Vidu Dietrichu in se začel pripravljati na zgodovinsko dejanje svojega življenja: na pisanje in tisk prve slovenske knjige. K njemu je prišla tudi Barbara Sitar iz Kranja, s katero se je poročil, začelo se je novo obdobje njegovega življenja. Ker je bil iz Ljubljane pregnan, mu je bilo onemogočeno delovanje in tako z živo besedo ni več mogel dramiti ljudi. Zato je sklenil, da bo svojo besedo pošiljal v knjigi, ko že ni mogel živeti in delovati z njo. Čeprav je Erazem Rotterdamski zapisal, da bi bilo treba Sveto pismo prevesti v vse jezike sveta, se s tem ni spoprijel, saj se ni imel za dovolj sposobnega, obenem pa bi to trajalo celo večnost, sam pa je potreboval knjigo takoj. Začel je iskati človeka, ki bi slovenščino spravil v tisk, vendar ni našel nikogar in tako se je pisanja lotil sam. Po dolgem razmišljanju se je odločil, da bo za pisavo slovenščine vzel gotico, ker je

mislil, da je zaradi obseljenosti slovenskih pokrajin z Nemci, ki so pisali v gotici, tudi Slovincem najbolj priročna. Za narečje pa je izbral dolensko.

Ob nadaljnjem delu je Trubarju ob strani stal bivši koprski škof Peter Pavel Vergerij, ki mu je sprva pomagal, kasneje pa sta se razšla, a si še naprej pomagala. Prepričal ga je, naj začne prevajati knjige in naj začne pisati v latinici. Trubar se je lotil prevajanja *Evangelija svetega Matevža* in ga do jeseni prevedel. Ko ga je dal v tisk, je zraven priložil tudi Katekizem in oba natisnil v latinici. Te knjige so izšle leta 1555 in na vseh je bil poleg Trubarjevega podpisa tudi Vergerijev. Trubar pa je imel tudi političnega zaveznika vojvoda Krištofa, vnetega humanista, ki je bil moralni in denarni podpornik začetkov slovenske književnosti. Leta 1557 je izšel prvi del Testamenta, pri katerem se je Trubar prvič podpisal s celim imenom.

Trubar se je ves čas zavedal, da je sorodnost Slovencev s Hrvati zelo velika, zato je začel pisati tudi v hrvaškem jeziku. Denar za hrvaški jezik pa je dobival iz Ljubljane, iz spodnjeavstrijskih stanov. S tem denarjem je plačeval izredno drago in zamudno izdelovanje črk, te pa so naredili cirilske in glagolske. Leta 1561 so na njegovo pobudo ustanovili Jugoslovanski biblijski zavod ali Slovensko-hrvaško-cirilsko pisarno v Urachu, ki jo je vodil Ungnad, ki ga je tudi finančno podpiral, ravnatelj zavoda pa je bil Trubar. Trubar je dobil v upravljanje tamkajšnjo župnijo in tako je tja preselil svojo družino. Ob istem času pa je iz Ljubljane dobil pismo, v katerem je bil imenovan za superintendenta protestantske cerkve v Ljubljani. Iz zavoda je to isto jesen izšel Katekizem v cirilici. Žal pa je moral Trubar Urach zapustiti. Odpovedati se je moral župniji, ker ni mogel opravljati dvojne službe v Ljubljani in v Urachu. Dolgo razmišljal, katero službo naj vzame in se spomladi 1562 odločil za Ljubljano, kamor je preselil tudi svojo družino. Poleti je našel pomočnike, ki so v njegovi odsotnosti opravljali delo v Urachu. Sam pa se sporekel z oblastmi v Urachu in se od njih poslovil, prevajal ni več v Hrvaški jezik, do takrat je pod njegovim vodstvom izšlo 13 knjig v hrvaškem jeziku.

Ko se vrnil v Ljubljano, je doživel veličasten sprejem, sprejeli so ga kot najpomembnejšega človeka, kar je tudi bil. Takoj je začel delati in organizirati, delovati pa so začeli tudi sovražniki. Začel je delati na slovenski veroizpovedi in si s tem pridobil še več sovražnikov. Avgusta 1565 je moral drugič zapustiti domovino. Sebastjan Krelj, ki je bil dotodaj njegov pomočnik, je postal superintendent slovenske cerkve. Trubar je v spremstvu žene Barbare, treh sinov in pa Jurija Dalmatina odšel na Württembergsko k nadvojvodi Krištofu, ki ga je sprejel in mu dal službo mesta župnika v Schweinfurtu. Vendar mu to mesto ni bilo všeč in tako mu je Krištof priskrbel mesto v Derengenu, kjer je ostal do smrti. Ves vmesni čas pa je

deloval v Tübingenu, kjer je tiskal knjige. Leta 1569 mu je umrla žena . Poročil se je na novo, z Anastazijo. Po sedmih sušnih letih je leta 1574 izdal pesmarico. Potem je deloval vse do leta 1584, ko je izdal prek tisoč strani dolgo delo Celotni novi testament. Lotil se je prevajanja Tuthrove Hišne postile, ki je bilo tudi zadnje njegovo delo. Trubar je umrl 28. junija 1584.

Trubar je bil za čas svojega življenja zelo cenjen človek. Imel izreden sloves in vpliv. V Nemčiji so ga cenili tako visoko, da bi se lahko vključil na württenberški dvor kot svetovalec nadvojvode Krištofa ter postal svetovalec za balkanska vprašanja.

Napisal je 22 knjig v Slovenščini, 2 knjigi v Nemščini. V prvi knjigi je uporabljal gotico, kasneje pa je uporabljal latinico, v kateri je za sičnike in šumnike in zlite glasove uporabil naslednje znake:

s=f š=fh z=s ž=sh c=z č=zh

TRUBARJEVA DELA

Katekizem in Abecednik (1550-1551)

Prevod Katekizma je bilo prvo Trubarjevo delo. Delo je prevedel in mu dodal svoje misli. Ni pa prevedel vseh delov. Prva izdaja je bila najbolj popoln izraz Trubarjevih pogledov na svet in družbo, obenem pa je bila edina slovenska knjiga napisana v gotici, kasneje je pisal v latinici. V kasnejših izdajah ga je pri pisanju nadziral Vergenij, pozneje Ungnad in drugi in zato ni mogel več biti samosvoj in izviren. V tem delu se je prvič podpisal pod imenom Rodoljub Ilirski. To pa zato, ker so bile knjige s to vrsto vsebine v tistem času prepovedane. Knjiga obsega 244 strani in je bila natisnjena v Tübingenu z velikimi težavami in prekomernimi stroški.

Prišel je do spoznanja, da mora dati ljudem ključ do knjige, abecednik. Ta je vseboval nekaj zlogov in besed in pa vse črke. Obsegal je osem listov.